

Vivat Bešeňovský (na pol úst)

(Ladislav Lajčiak)

Ludo Bešeňovský

V krvi ťa nosím a ťažký je to dar,
vklinený hlboko, hlbšie jak vlastné bytie;
či klesám v peklo dní, Či stúpam pred oltár,
do srdca útočíš jak večné vlnobitie...
Stokrát som preklial deň i pečať tvojej krvi
pod slinou vlastných, pod bičom krutej sily,
vraviac si: nikdy viac! A preds' som kvílil prvý,
keď vetry krvavé do tvojich brehov bili.
Myslel som: chlebom si a všetko je len brucho,
nasýti iná zem, poviem jej: dobrá mati!
Lež, Kriste, biely chlieb a v hrdle, sucho, sucho,
neprežrieš bez bôľu a bez sĺz - nedá ti.
Je to v nás, je to v nás a nieto na to lieku;
to preniesť musí sa, prebolieť do ostatku.
Nesiem ťa v úžase strminou tohto veku
jak stigma krvavé Veľkonočného Piatku.

Keď sa povie **Ludo Bešeňovský**, okamžite myslou kmitne ťažký nápev práve tejto erbovnej básne slovenských povojnových exulantov, v ktorej je do veršov - dýk naukladané všetko, čo Karola Strmeňa oprávňovalo s najväčšou vážnosťou povedať: *My, skutočne prví prekliati básnici v dejinách slovenskej literatúry*. Báseň je z rodu kvílieb, je to naplno prežívaná vydedenosť, alebo až s ešte tragickejším názvukom napísaná Kraskova *Otcova roľa*. Sám Bešeňovský v liste svojim spolužiakom z Učiteľského ústavu v Spišskom Podhradí, v apríli 1989, teda už na sklonku svojho života, po bezmála 45-tich rokoch prežitých v kanadskom Winnipegu bez možnosti návratu na Slovensko, trpkým perom píše: *Niet náhrady za rodnú zem, niet, i keď cudzia dáva viac bieleho chleba*. Nie, netreba pokračovať v týchto lamentáciach utečenca, je to všeobecne známy fenomén, keď na ich konci zaznieva vždy ten istý refrén túžby za domovom.

Skôr sa tu žiada vyjasniť dôvody, prečo sa tak stalo, že 35 ročný Ludo Bešeňovský, vtedy ešte bez vlastnej rodiny, volí v apríli 1945 odchod zo Slovenska a dobrovoľne prijíma emigrantský údel. Čo o tom rozhodlo? Sám o tom píše v spomienkovej črte Keď sa rúcal náš svet (Kalendár kanadskej slovenskej ligy 1979 - 80) nasledovne:

„V polovici Veľkého týždňa kúpil som si rýchlikový lístok z Bratislavy do Ružomberka. Mal som v hlave sen: Ešte raz si vidieť matku a stráviť s ňou Veľkú noc. Ako človek v takýchto chvíľach nereálne zmýšľa! Ani obraz, ktorý som v ten deň videl, nestačil, aby som sa prebudil. Spred prezidentského paláca sa pohlo zo desať autobusov, ktorými pán prezident, vláda a pár verných odchádzali do Holíča. To, čo prišlo, bolo náhle a neočakávané. Nasledujúci deň Rusi preťali trať pred Trnavou a postupovali na Bratislavu. Posledný vlak z Bratislavy do Holíča mal odísť popoludní. Bolo už po polnoci, keď zohnali kdesi rušeň, ktorý ešte nemal prestrelené boky a bol plný pary... Po jednodňovej zastávke v Holíči vykročili sme do vyhnanstva s takou veľkou slovenskou slzou, ktorá až dodnes páli v srdci." - Ako človek v takýchto chvíľach nereálne zmýšľa - zopakujme s Bešeňovským a pokúsme sa s odstupom rokov priblížiť dobu a čas, v ktorom nás básnik, prozaik, autor dramatických diel, novinár, učiteľ, organista a osvetový pracovník žil a pôsobil. Veľa môže napovedať ďalšia jeho memoárová stať *Moje rozpomienky na Andreja Hlinku*, publikovaná v krajanskom kalendári *Jednota* z roku 1954, lebo hneď v jej úvode Bešeňovský hovorí: „Stál som blízko neho roky a roky. Od svojho útleho detstva, až po jeho hrob." Zdá sa to možno ako priodvážne tvrdenie, ale bolo tomu naozaj tak. Z rodnej Bešeňovej do Ružomberka je desať kilometrov a vo štvrtky otec s mamou brávali Ľudka, ešte ako malého fafrnka, na tamojší trh. Kým rodičia nakupovali, on zostával na voze ako na rozhladní, krásne uvelebený, aby urobil krik, keby niekto chcel niečo z voza vziať.

Zároveň čakal na chvíľu, keď si ľudia začnú šepkať: „To je on... Andrej Hlinka“, lebo bez Hlinku ružomberský trh ani nemohol byť. Avšak prvý priamy kontakt s Hlinkom si malý Ľudko na trhovom voze nevysedel. Osobné stretnutia boli o trochu neskôr, keď Hlinka chodil po niekoľko rokov k Bešeňovej rybárčiť. „*Na sihoti pod vírbami sme čakávali na neho... O rybárov na tomto úseku nebývala núdza. Ale to boli páni. Pán farár Hlinka bol iný!*“, spomína na zážitky z detstva Ľudo Bešeňovský. „*Akože sa máte, chlapi, ako?*“ - volával na nich zďaleka. „Potom sa pristavil; ak niektorý bol upapraný a najmä mal nečistý nos, hneď na neho: - *A čože, ty si vari vranám delil?* Tam - umyť sa! - ukázal na Váh. 1 z náboženstva dal pár otázok; ak sme kulhali, sľúbil, že požaluje pánu farárovi. Po tomto prišlo to najdôležitejšie, či sme mu nachytali 'pltníkov'. Boli to veľké dlhé muchy, na ktoré ryby, najmä lipne, ohromne brali. To keď takého 'pltníka'nastrčil na háčik mušky, bolo isté, že ryba skočí. Vždy sme mu ich pár škatuliek pripravili. A on nám za to nasypal do dlaní medených peniažkov - na cukríky.“

Stretnutia s Hlinkom a jeho charizma na Bešeňovského pôsobili i neskôr, keď chodil do meštianky práve do Ružomberka, a aj ako študent na Učiteľskom ústave v Spišskom Podhradí prichádzal s ním do kontaktu. Najviac však, keď bol od roku 1931 učiteľom v historickej dedinke Svätá Mara. V jej sedemstoročnom kostole bývali najväčšie púte na Liptove a Hlinka na nich nikdy nechýbal. „*Vtedy som už posielal veršiky i články do 'Slováka', Hlinka si týchto vecí veľmi všímal a mal ma odvtedy rád*“ - uvádza vo svojich spomienkach Bešeňovský. Mladého adepta literatúry takéto povzbudenie priam hnali do písania. V Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine medzi Bešeňovského archívnymi písomnosťami (spolu 445 archívnych jednotiek) sa nachádza v rukopise aj 5-stranové interview, kde spisovateľ uvádza o tomto počiatočnom tvorivom období zaujímavé skutočnosti. „Ako začiatočný učiteľ na dedine v Lipt. Sv. Mare, ktorá je dnes pod vodou priehrady, v dlhých zimných mesiacoch som začal písať román, ktorý som aj dokončil. Mal okolo 400 strán písaných rukou. Dal som mu názov **Za chlebom**.“ V rozhovore pre noviny Kanadský Slovák (20. septembra 1980, s. 5 - 6) upresňuje, že román písal dva roky. Videl odchádzať mužov z dediny do Francúzska do baní a svojho dobrého priateľa do Belgicka. Keď ho vypravdil, napísal báseň, ktorá sa končila:

Baníci

slzu vám vidím na líci

a v dlani cítim, ako srdce bije;

sbohom buď rodná zem

musíme do Belgie.

„*Vzal som si mapu Francúzska, v horách som vyhľadal meno dediny a začal písať román zo života slovenských baníkov vo Francúzsku*“, približuje v spomínanom interview obsah prvého svojho literárneho pokusu Ľudo Bešeňovský. A že je osud rukopisu nateraz neznámy, potvrdzuje autor nasledovne: „Či sa román zachoval alebo stratil, nemám o tom správ (Kanadský Slovák: Na posiedke s básnikom, 20. septembra 1980). V rukopise z tohto „svätomarského“ obdobia, roky 1931 - 1938, zostali aj dve sociálne drámy **Zlomená päť** a **Nástup otrávených**. Druhú z nich poslal Bešeňovský (v tom čase ešte občianskym menom Ľudovít Baran, keď meno si úradne zmenil od začiatku účinkovania v Dolnom Kubíne - september 1938, aby ho prijali za učiteľa) Jankovi Borodáčovi do Slovenského národného divadla v Bratislave. Borodáčova odpoveď: „*dramaticky dobré, až skvelé, ale ideove neúnosné; nemôžeme to dať na scénu*“. V oboch drámach to bol zápas medzi kresťanskými a komunistickými robotníkmi, v druhej streľba do robotníkov v Polomke na Horehroní. Túto si neskoršie cez ústredie slovenských ochotníckych divadiel vyžiadalo združenie Slovákov vo Francúzsku, kde ju zahrali, glosuje po rokoch **Nástup otrávených** v citovaných novinách Kanadský Slovák autor. Vráťme sa však ešte k Andrejovi Hlinkovi a jeho určujúcemu vplyvu na formovanie osobnosti Ľuda Bešeňovského, pretože k Hlinkovi sa viaže, okrem iného, aj prvá spomínaná 4-hodinová sociálna dráma **Zlomená päť**, keď práve túto hru uviedli v Ružomberku v predvedčer jeho sedemdesiatin. Mladého autora dal Hlinka posadiť vedľa seba do čestného kresla a odvtedy Bešeňovského inakšie nevolal len ako „môj Benjamín“. Nuž a potom Ľudo Bešeňovský odprevadil tohto svojho tútora, naozaj až do hrobu, keď stál v státisícovom zástupe neďaleko jeho truhly, a potom tiež, keď bolo hotové mauzóleum, držal pri tomto novom hrobe prvú čestnú stráž. S kým, to si povieme neskôr, lebo táto hlinkovská vrstva, ktorú si pracovne nazvime „krištáľovo čistým národovectvom“, začala naberať v konjunktúre nacionálnej ideológie a v následných rokoch vojny poriadne nebezpečný rozmer. Ako to však mohlo napadnúť takým ako Ľudo Bešeňovský, že mašinéria moci potrebuje Hlinku už len ako heslo, že Hlinkovo meno sa vulgárne zneužíva na mnohoraký spôsob a vyvesujú si ho na svoje štíty práve tí z najnehodnejších. Najbrutálnejšie, vytváraním Hlinkovej gardy, napríklad, keď do jej čela bol v septembri 1944 dosadený spomínaný člen čestnej stráže pri Hlinkovom

hrobe, Otomar Kubala. Na občerstvenie pamäti zalistujeme si v ktoromkoľvek z troch ročníkov (1942 - 1945) orgánu HG „Náš boj“, aby sme neveriacky pokrútili hlavou, čo všetko papier znesie. Nie, Bešeňovský takýmto paškvilným spôsobom nepísal, no i tak je viac ako nepríjemným zistenie, že v „Našom boji“ predsa len publikoval. Ozaj si nevšimol, aké zvrátky tam vydával, napríklad, spomínaný Kubala 1. októbra 1943?: „*Sme vojnovodúcim štátom! Povinnosti z tohto faktu vyplývajúce sú jasné... Je nad slnko jasnejšie, že v novej Európe nebudú mať miesto Židia... Strana, garda a národ ako celok, tlač a celá verejná mienka, je zajedno v tom, že židovskú otázku načím riešiť do dôsledkov.*“ Prepáčte, že ste museli čítať vyššie povedané, vlastne bolo treba čitateľa dopredu vystríhať, aby citovanú pasáž radšej preskočil, ale obraz o dobe, o ktorej hovoríme, roky 1939 - 1945, by nebol úplný, ak by sme si nepriblížili aj jej najznetvorenejšiu podobu, o ktorú sa vrchovatou mierou zaslúžili predovšetkým režimistickí prospechári a radikáli najrôznejších odtieňov. Náš Bešeňovský svoje „krištáľovo čisté národovectvo“ najintenzívnejšie zakusoval v Dolnom Kubíne (roky 1938 - 1945), kde pôsobil ako učiteľ a organista, keď v stati **Čo to o Orave** (Kanadský Slovák, 18. augusta 1962) tie časy hodnotí ako „*sedem požehnaných rokov.. Hovorím požehnaných, lebo tieto boli najplodnejšími v mojom živote. Tam som napísal štyri knihy, veľa básní, článkov, maľoval obrazy a pracoval kultúrne. Na Orave sa nedalo ani ináč žiť ako duchovne.*“ Dodajme, že tých knižiek bolo viac, lebo k trom publikovaným divadelným jednoaktovkám, založeným na situačnej komike (**Mrcha nátura, Nečakaný syn, Gól**), treba pripočítať i dve Bešeňovským zostavené čítanky pre žiakov ľudových škôl (**Púčky, Lastovičky**), no a nie nakoniec, ale predovšetkým, to boli dve objemnejšie knihy **Dedinôčka milá** a **Biele dni**, ktorými si postavil trvalý literárny pomník. V roku 1970 si na tieto dva svoje opusy, na ich zrod, takto spomína: „*Cez prázdniny, pred príchodom do Dolného Kubína, začal som písať knižku pre mládež Dedinôčka milá, opisujúcu moje detstvo v čase jesene. Na jar 1940 vzal som dvestostranový rukopis a šiel som s ním do Matice slovenskej, do Turčianskeho Svätého Martina... Ohlásili ma J. C. Hronskému... Predstavil som sa a podal mu rukopis... sľúbil, že si rukopis prečíta a dá mi vedieť svoju mienku... O pár dní som dostal list, krátky, no vzácny. Písal ho vlastnoručne J. C. Hronský. Písal mi, že si so záujmom prečítal môj rukopis, páči sa mu, vraj mám výborné pero... Dedinôčka milá vyšla v roku 1940 v sérii Dobré slovo - knižky pre školskú mládež. .. O rok bol hotový aj rukopis druhej mojej knižky Biele dni - život dedinského chlapca v zime. Táto knižka vyšla v tej istej sérii ako prvá, už v roku 1942.*“ (Kanadský Slovák, 6. júna 1970). No a teraz si povedzme to najhlavnejšie, čo zaraďuje tieto dve knihy medzi klenoty v slovenskej spisbe. Je to predovšetkým ich nenapodobiteľný jazyk, a dovoľím si za seba aj povedať, že tieto knihy sú napísané jednou z najkrajších slovenčín, akú som kedy čítal. Vlado Uhlár vo svojej stati Zamyslenie nad krajovosťou v jazyku próz Ľuda Bešeňovského (In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 38, č. 6, 1991 - 92) charakterizuje toto dielo ako „*doteraz živé a sú v ňom ukryté toľké literárne a umelecké hodnoty, že by malo nájsť svojho dnešného vydavateľa*“. Nezostáva iné, než tomuto súdu naslovovzatého znalca a veľkého milovníka našej reči pritakať, no nech je nám zároveň dovolené v tejto súvislosti povedať niečo aj na spôsob vyznania a želania - poďme sa učiť po slovensky u Ľuda Bešeňovského. Zoberme si u neho viacročný kurz slovenčiny, pretože práve on vraví celkom tak ako naše mamy a staré mamy, ešte bez nánosov žurnalizmu a iných, novodobými médiami donesených znetvorením Až sa človeku žiada urobiť literárnu výpožičku z Kalinčiakovej Reštavrácie a zvolať ono povestné VIVAT BEŠEŇOVSKÝ! To na počesť jeho jazyka, lebo práve v ňom sa vrchovato prejavuje, čo na seba bol prezradil už v úvode k Bielym dňom: „*...cítim, že mojou veľkou láskou je papier a pero*“. No s ohľadom na naznačené novinárske prešľapy, naša literárna výpožička by nemala znieť až tak celkom hlasito, skôr tak na pol úst. Avšak o otázniku nemôže byť ani reči, lebo **Dedinôčka milá** a **Biele dni** svojou vrúcnosťou a bravúrou reči vykúpili svojho autora navždy spod každej pohany.

Ladislav Lajčiak